

КОНФЛІКТИ КОАЛІЦІЙ ЯК УМОВА НЕСТАБІЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТУ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються різновиди коаліційних об'єднань, особливості утворення коаліцій в українському парламенті та парламентах країн західної Європи. Розглядається проблематика коаліційних конфліктів як головна причина нестабільності українського парламенту.

Ключові слова: коаліція, коаліційні утворення, коаліційна угода, парламентська коаліція, конфлікт, конфлікт коаліцій, парламентаризм, антипарламентаризм.

В статье анализируются разновидности коалиционных объединений, особенности образования коалиций в украинском парламенте и парламентах стран западной Европы. Рассматривается проблематика коалиционных конфликтов как главная причина нестабильности украинского парламента.

Ключевые слова: коалиция, коалиционные образования, коалиционное соглашение, парламентская коалиция, конфликт, конфликт коалиций, парламентаризм, антипарламентаризм.

This article analyzes variations coalition of associations, especially the formation of coalitions in the Ukrainian parliament and the parliaments of countries of Western Europe. We consider the problem of coalition conflicts as the main cause of instability of the Ukrainian Parliament.

Key words: coalition, coalition formation, coalition agreement, the parliamentary coalition, conflict, conflict coalitions, parliamentarism, antiparliamentaryism.

У демократичних країнах існують різні поєднання форм правління і виборчих систем, процес прийняття політичних рішень неминує пов'язаний з принципом більшості. Більшості надане право керувати, але процес формування більшості далеко не простий, тому що у кожному політичному середовищі, де рішення приймають декілька політичних діячів з більш чи менш суперечливими поглядами, постає проблема співпраці, і політики вдаються до створення коаліцій. В українському парламенті діяльність коаліції потребує реформувань та законодавчих змін. Крім того постійний конфлікт коаліцій призводить до нестабільності парламенту України.

Сам термін «коаліція» означає об'єднання, спілку, блок. Походить він від латинського слова «coalescere», що означає «рости разом».

У сучасному значенні коаліція – згода декількох політичних партій про спільні дії; союз суспільних організацій та держав, що орієнтується на досягненні балансу політичних сил та пов'язаний з реалізацією корінних політичних цілей та інтересів. Як правило, коаліція формується на добровільних началах, в силу певних об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх причин і обставин. Коаліція – це загальна назва союзу чи об'єднання, створеного для досягнення спільної мети; об'єднання політичних партій з метою створення так званого коаліційного уряду з представників цих партій. Такі коаліції існують доти, доки спільні інтереси партій переважають над

вузькогоспичними інтересами найвпливовіших сил конкретної урядової коаліції [7, с. 546].

Над розробкою теоретичних та практичних досліджень в області коаліційних утворень працювало багато науковців. Велику увагу аналізу процесу створення коаліцій приділялось у контексті теорії раціонального вибору, у цій галузі працювали такі дослідники як: Д. Юм, А. Фергюсон, А. Смітт, Т. Хатчисон та ін., учені схилились до думки, що індивідуальна поведінка людини може розглядатися як раціональне на стільки, на скільки воно стосується основних соціальних і деяких політичних обставин. Однак ці дослідження стосувались у переважній більшості соціальної сфери, в політичному аспекті над теорією коаліцій працювали такі науковці як: Дж. фон Нейманн, О. Моргенштерн, Н. Лейзерсон, В. Гамсон, В. Рікер, Р. Аксельрод, Д. Ремі, А. Рапппорт та ін. [1, с. 12-13].

Зупинимось на поділі коаліцій у політикумі. Найчастіше вживаним поділом партійних коаліцій є поділ на основі кількості їх учасників – на двопартійні і багатопартійні. Залежно від розміру партії, які формують партійну коаліцію, вони поділяються на коаліції великих, малих і середніх партій. Залежно від мети формування коаліції вони поділяються на виборчі (для спільної участі у виборах), тимчасові (для досягнення певних тимчасових цілей), а найчастіше формують вони парламентські коаліції (для формування і діяльності уряду або опозиції йому), бувають також закриті та відкриті коаліції залежно від їх ідеологічного спрямування.

Коаліції вважаються закритими, якщо партії належать до лівого чи правого ідеологічного спектру, чи відкритими, якщо згадану вище умову не витримано. Закриті коаліції відзначаються наявністю подібних рис в ідеологічному світогляді партій, які їх складають, та своїм небажанням прийняти до коаліції будь-яку політичну партію або фракцію, якщо вона не поділяє їхньої ідеології. Відкриті ж коаліції, зазвичай, створюються тоді, коли основні політичні партії, незважаючи на різні ідеології, визнають необхідність співпраці щодо конкретного питання або проблеми, і готові працювати разом задля розв'язання цієї проблеми. Відкриті коаліції поширені під час воєн і економічних криз.

Вибірчі коаліції – формування таких коаліцій належить до числа найважливіших виборчих стратегій політичних партій. При формуванні виборчих коаліцій політичні партії виходять з того, що спільно вони досягнуть кращих результатів, ніж окремо. Учасники коаліції прагнуть об'єднанням своїх зусиль і ресурсів досягти такої нової якості, яка б давала їм можливість зібрати більшу кількість голосів виборців, ніж коли вони збирали їх окремо. У зв'язку з цим виборчі коаліції поділяються на: адитивні, субадитивні, суперадитивні [9, с. 275-276].

Своєрідними характерними особливостями вирізняються урядові коаліції. Загалом парламентську демократію можна охарактеризувати як лад, який за своєю суттю полягає у формуванні населенням правлячих команд через механізм виборів. На практиці, однак, лише двопартійна система є найбільш наближеною до парламентської моделі демократії. Обидві великі партії мають можливість виграти на виборах і сформувати уряд або перейти до нього в опозицію. В ситуації, коли державне управління здійснюється через механізм партійних коаліцій, зникає безпосередній зв'язок між виборчим актом і складом правлячих команд. Як показують підрахунки, в третині випадків уряди меншості формують далеко не ті партії, які здобули найбільшу підтримку на виборах. Більше половини урядів формують коаліції більшості та меншості, склад яких за однакових результатів виборів може бути різноманітним.

Парламентські коаліції, які мають на меті формування уряду, складаються за таких умов:

1. Наявності вільної конкуренції політичних сил, за якої вони намагаються отримати максимальний доступ до влади, але неспроможні здійснювати її самостійно;

2. Розпорошення політичних сил, яке виражається у тому, що жодна партія і жодний політичний блок не спроможні отримати абсолютну перевагу;

3. Поляризація політичних сил у парламенті на тлі бажання одних партій сформувати блок більшості з метою залучення інших до співучасті у здійсненні влади [9, с. 276-278].

До основних завдань, які покладаються на коаліції будь-якого виду є наступні:

- Встановлення ефективної взаємодії між парламентом та урядом;
- Спрощення процесу підготовки законодавчих актів;
- Формування механізму узгодження політичних позицій і прийняття політичних рішень.

Правлячі коаліції є поширеним явищем у парламентських системах. Найвище прагнення – контроль над урядом – служить для партій потужним стимулом об'єднання сил і сформування коаліції. Цілком можливо, що жодній з партій не вдасться створити більшість у парламенті, і тоді коаліційний уряд стає останньою надією, як це сталося у Греції в листопаді 2011 року: у зв'язку з кризовим становищем у країні три найвпливовіші партії утворили коаліційний уряд для вноормування стану в державі.

Формування правлячої коаліції вимагає від її учасників дотримання таких умов: пошуку основними політичними блоками природних союзників для спільного формування парламентської більшості; порозуміння між союзниками стосовно основних напрямів та цілей майбутньої діяльності; розподіл посад у коаліційному уряді та узгодження програми його діяльності.

Наприклад, у Німеччині, парламентську демократію можна визначати саме як партійну демократію. Політичні ідеї та політичні погляди, не прийняті партіями, мають мало шансів на втілення, коли держава формує та впроваджує свою політику. У бундестазі партійні фракції є найважливішими органами, що відповідають за прийняття рішень у процесі розробки парламентом політичних завдань. У зв'язку з цим вирішальним є те, чи певна парламентська група самостійно або коаліція парламентських груп забезпечує урядову більшість у парламенті, чи цю роль відіграє опозиція. У разі розв'язання політично важливих проблемних питань рішення приймаються парламентськими групами, що становлять більшість. Ці рішення стають юридично обов'язковими після затвердження їх на пленарному засіданні бундестагу шляхом голосування. Та й взагалі, у багатьох країнах Європи в системі коаліційного керівництва домінуючим є питання про те, котра із партій обіймає посаду прем'єр-міністра уряду і розподіл міністерських портфелів є основним політичним питанням. Так, наприклад, у Франції з часів голлістських партій керівник партії як правило займає посаду президента республіки, але одночасно перестає бути офіційним лідером партії. Функції керівника партії виконує в тому часі генеральний секретар партії, який скоріше є адміністратором партії, ніж її лідером. Однак реально провідником партії в тому часі залишається президент, якому належить право прийняття остаточних партійних рішень. Інший тип відхилення від загального правила спостерігаємо в Італії. Прем'єром може стати лідер домінуючого крила партії чи парламентської фракції, але він не трактується як лідер партії [9, с. 342].

Цікавий досвід створення та діяльності коаліційних об'єднань в українському парламенті. Особливо це спостерігалось у процесі реформування системи державної влади в Україні, визначальним етапом якого стало прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 08. 12. 2004 року привело до появи в Україні нового суб'єкта конституційного права та конституційно-правових відносин – коаліції депутатських фракцій, до складу якої увійшло більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Важливою конституційною нормою щодо формування коаліції було положення частини шостої статті 83 Конституції України, якою визначено, що у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Так, Основний Закон вказує на те, що засадами формування коаліції депутатських фракцій є:

- формування її за результатами виборів;
- узгоджена політична позиція депутатських фракцій, що формують коаліцію;
- входження до коаліції депутатських фракцій більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України [3].

Отже, вирішальною умовою для сформування коаліції є наявність у сформованих за результатами виборів депутатських фракцій, що утворюють коаліцію, кількісної більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Варто відзначити, що останнім часом навколо Закону щодо коаліційної діяльності точаться різні суперечки та демагогії, у березні 2010 р. були внесені зміни до Закону про створення коаліцій.

Закон про внесення змін у регламент Верховної Ради, який дозволяє входити в коаліцію не лише фракціям, але й окремим депутатам, набув чинності. За Цей закон проголосували 235 депутатів із 417 зареєстрованих у сесійній залі. Згідно з законом, коаліція формується протягом місяця від дня відкриття першого засідання новообраного парламенту чи протягом місяця від дня припинення діяльності попередньої коаліції.

Як відомо, парламентські вибори в Україні відбулися в 1994, 1998, 2002, 2006, 2007 (позачергові), 2010 рр. Позачергові парламентські вибори 30 вересня 2007 р. відбулися за пропорційною системою в загальнодержавному виборчому окрузі. Прохідний бар'єр для партій і блоків становив 3 % від числа виборців, що взяли участь у голосуванні. Верховна Рада оновила закон про вибори народних депутатів, який буде задіяний під час голосування в 2012 році. Народні обранці будуть обиратися за змішаною системою – 50 % депутатів за партійними списками, 50 % – за мажоритарною системою.

Крім введення змішаної виборчої системи парламентарії підвищили прохідний бал для партій, що беруть участь у виборчій гонці. Отримати мандати зможуть представники лише тих політичних сил, які наберуть на виборах більше 5 % голосів. Кандидатури, виставлені в мажоритарних виборчих округах, за новим законом не забороняється вносити і в партійні списки, які подаються до ЦВК для реєстрації в багатомандатному виборчому окрузі [11].

Прослідкуємо генезис коаліційних об'єднань в українському парламенті.

– Коаліція демократичних сил – коаліція Блоку Юлії Тимошенко, Блоку «Наша Україна» та Соціалістичної партії України (2006)

– Антикризова коаліція – коаліція Партії регіонів, Соціалістичної партії України та Кому-ністичної партії України (2006-2007); короткочасово звалася Коаліцією Національної Єдності

– Коаліція демократичних сил – коаліція Блоку Юлії Тимошенко та Блоку «Наша Україна – Народна самооборона» (2007-2008)

– Коаліція національного розвитку, стабільності та порядку – коаліція Блоку Юлії Тимошенко, Блоку «Наша Україна – Народна самооборона» та Блоку Литвина (2008-2010)

– Коаліція стабільності та реформ – коаліція Партії регіонів, Комуністичної партії, Блоку Литвина та окремих депутатів (2010-2011) [8, с. 14].

Жодна зі створених коаліцій не мала конституційної більшості голосів. Водночас середня тривалість існування коаліції дорівнює приблизно календарному року. Це свідчить про те, що жодна коаліція не проіснувала той термін, на який її створювали. Згідно з визначенням стабільної політичної коаліції, наведеним на початку статті, всі вони були нестабільними.

Але в українському парламенті були намагання стабілізувати відносини між коаліціями завжди виникали непорозуміння та боротьба за сферу впливу між коаліціями, так В. Ющенко за часів свого президентства, на одній з прес-конференцій він заявляв: «Я закликаю уряд і коаліційну більшість в парламенті повернутися до демократичної роботи... Не йти популістськими кроками. В руках цих політичних сил є всі можливості нормалізувати роботу парламенту, зайнятися практичною роботою, відповідати ефективними діями на кризові явища, які є в сільському господарстві, комунальному, газовому, енергетичному секторах, йдеться про прикладну роботу в інтересах нації» [10].

Відповідно відсутність або наявність коаліції не є обов'язковими під час голосування за склад уряду. Отже, із самого початку закладається ситуація, коли за уряд може голосувати ситуаційна більшість. Зокрема, відсутність у Конституції положень про права, обов'язки й відповідальність коаліції депутатських фракцій і груп значно ускладнює реалізацію реформування країни у напрямі парламентської республіки, оскільки уможливорює вільне тлумачення законодавчих норм. Одночасно істотною хибою є відсутність визначення підстав для припинення повноважень народного депутата у разі виходу останнього із фракції, через що деякі парламентарії ігнорують партійні позиції під час формування коаліції.

Відсутність єдиних для всіх «правил гри» (тобто певної системи неформальних зобов'язань, гарантій і правил взаємодії між основними політичними гравцями) призводить до того, що на даному етапі немає передумов для формування широких коаліцій, хоча до таких спроб постійно вдаються майже всі політичні гравці.

Під час коаліційних перемовин лунають різкі публічні висловлювання з боку представників різних політичних сил. Проте не всі домовленості стають надбанням громадськості. Характерною рисою української політики є те, що період коаліційних переговорів оголошується часом парламентської або національної кризи.

Так, варто відзначити довготривалість самого переговорного процесу. Від оголошення результатів виборів до укладення коаліційної угоди минає від одного до трьох місяців. Водночас ніхто з політичних

гравців не йде на вибори з уже готовими неформальними домовленостями. Оскільки політичні партії мають можливість реалізувати політику тільки через «своїх людей», призначених на ключові пости в уряді, «посадове» питання під час переговорів стає центральним.

Окремо варто сказати про риси самих коаліційних угод. Учасники коаліції, приміром, прагнуть закріпити в угоді ставлення майбутньої коаліції до найбільш спірних питань. Аналіз текстів коаліційних угод свідчить, що дуже мало уваги приділяється внутрішньокоаліційним процедурам [2, с. 3].

Вагомою проблемою також є неузгодженість між коаліцією та опозицією, здавалось би усе діє на законодавчому рівні: виборці обирають представників політичних партій до парламенту – представники партій об'єднуються у більшість – більшість бере участь у формуванні уряду – партії, об'єднані в більшість, несуть політичну відповідальність перед виборцями за результати діяльності уряду – парламентська меншість –

опозиція – отримує право та можливість публічної критики, контролю й корекції дій уряду шляхом внесення альтернативних пропозицій, але останній аспект не набув поки що свого практичного значення в українському політикумі.

На підставі проведеного аналізу можна зазначити, що формування коаліції є досить складним соціальним процесом, у якому проявляються характерні риси і самого українського суспільства, і основних політичних гравців, а також певної політичної ситуації (характеристики переговорного процесу). Без розуміння особливостей процесу формування парламентських коаліцій ми не зможемо розв'язати проблему консолідації політичної еліти загалом. Конфлікт коаліцій є головною причиною нестабільності українського парламенту. Якщо така система формування та діяльності коаліційних об'єднань діятиме надалі, це призведе до втрати парламентом своїх базових функцій та засад і призведе до феномена антипарламентаризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко А. Л. Теорії широких коаліцій / А. Л. Борисенко // Віче . – 2007. – № 14. – С. 12–14.
2. Гончарова Т. Особливості процесу формування парламентських коаліцій / Т. Гончарова // Віче. – 2009. – № 3. – С. 2–3.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EА%2F96%E2%F0> . – Назва з екрану.
4. Мостовая Ю. Коалиция, сэр! / Ю. Мостовая // Зеркало недели. – 2008. – № 47. – С. 1–2.
5. Патлатий П. В. В Україні найбільша кількість політичних партій у світі? [Електронний ресурс] / П. В. Патлатий – Режим доступу : http://www.marazm.org.ua/polit/1_160.html . – Назва з екрану.
6. Пігенко В. Парламентська більшість і коаліції у демократичних країнах Заходу [Електронний ресурс] / В. Пігенко. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/analit/pigenko.htm> . – Назва з екрану.
7. Політологічний енциклопедичний словник / [ред. Ю. С. Шемчушенко]. – К. : «Генеза», 2004. – 736 с.
8. Совгіря О. Парламентська коаліція в Україні: особливості законодавчого регулювання / О. Совгіря // Юридичний вісник України. – 2006. – 27 травня-2 червня. – С. 14.
9. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем : [навчальний посібник] / Ю. Р. Шведа. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.
10. Шукшин В. Конструктивну та стабільну роботу парламенту має забезпечити діюча коаліція [Електронний ресурс] // В. Шукшин . – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/9883.html> . – Назва з екрану.
11. Яровий С. С. Депутати підвищили прохідний бар'єр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://money-news.te.ua/2011/11/23/deputaty-povernuly-mazhorytarku-i-pidvyschyly-prohidnyj-barjer/> . – Назва з екрану.

Рецензенти: **Шевчук О. В.**, д.політ.н., професор;
Громадська Н. А., к.політ.н., доцент.

© Бронніков В. Д., Степаненко О. Г., 2012

Дата надходження статті до редколегії 30.11.2011 р.

БРОННИКОВ Віктор Дмитрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: проблема маргінальності в політичній науці, політична конфліктологія, політика і розвиток територій.

СТЕПАНЕНКО Ольга Георгіївна – студентка 5 курсу факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: політичні інститути та процеси, політична конфліктологія, політична регіоналістика.